11

PROVENANCE

CATALOGUS 11

ARTISTIEK BUREAU

Dit is mijn tweede catalogus met boeken die vanwege hun herkomst leuk of interessant zijn. De reacties op mijn eerste provenance-catalogus hebben me gestimuleerd om tijdens de boekenjacht nog scherper op dit soort exemplaren te letten. Vorig jaar verscheen gelukkig ook een nieuwe editie van het handboek *Provenance Research in Book History* van David Pearson.

Schrijvers en schilders laten in deze verkoopcatalogus zien wat zij met hun boeken hebben gedaan. Jan Jordens schreef alleen zijn naam op het omslag en Jac. van den Bosch plakte zijn ex libris in. Menno Wigman maakte nuttige notities bij de brontekst van zijn vertaling, terwijl Herman Brood een pocket versierde met een bijzondere tekening. Ieder gaat op zijn eigen manier in gesprek met het boek.

Het exemplaar met de meest uitgebreide toelichting heeft al een definitieve bestemming gevonden. Op mijn mailwisseling met conservator Paul van Capelleveen over dit exemplaar met bijlagen was de overdracht aan de Koninklijke Bibliotheek een logisch vervolg. Een ‘herkomstloos’ exemplaar van dezelfde uitgave is overigens wel voorradig.

Met bestellingen of vragen kunt u mij altijd mailen of bellen.

Bij wijze van inleiding

IK zat op mijn gebruinde kamer te Milaan. Het was een grijze regenachtige avond. Ik had heimwee, maar met mijn Holland, bemand stoomschip de trap op. Een eigenlijk later ging de deur open.

Ik herkende hem onmiddellijk. Drie jaar geleden had ik hem gezien op de hoogste trans van de Dom. Hij zat daar wederzijdsch op een smoes bulk en keek weg over Milaan en de wereld. Hij was dierlijke dwaend.

Zonder plichtplegingen zette hij zich tegenover mij aan tafel.

Toen klopte hij met zijn bekende knokel op het blad en zei: „Buona sera. Ik ben je duivel".

Hij wil mij overtuigen, dacht ik. Daarom zei ik droog:

7

Aan mijn vrouw miegeel,
Rafael Angelus, mijn beweegwegel,
zoon: gelaan Kamiñiter Gods en
Beschermher der Prinse.

1

CEES BANTZINGER

Bertus Aafjes *Een laars vol rozen. Teekeningen van F. Reitmann.* Den Haag: A.A.M. Stols, [1942]. 225 x 153 mm. Halflinnen. Bandontwerp Fritz Reitmann. 72 p. Geïllustreerd met tekeningen van Fritz Reitmann. Eerste druk. Band wat vuil. Los knipsel van 2 maart 1944. € 200

¶ Cees Bantzinger, een vriend van de auteur, las deze novelle in 1944 en overplakte twaalf van de tweeëntwintig illustraties met stroken getint geschept papier. Op twee van deze blanco vellen maakte Bantzinger een originele inkttekening. De eerste tekening is gesigneerd: 'CABBantzinger'.

Cees Bantzinger (1914-1985) illustreerde in de Tweede Wereldoorlog diverse clandestiene boeken en rijmprenten. Voor *Bij de prent* (1943) en *Omne Animal* (1944) van Bertus Aafjes maakte Bantzinger ook tekeningen. Hoewel *Een laars vol rozen* meermaals is herdrukt, was dat nooit met illustraties van Bantzinger.

K-nummer 1163 (drukkerij Trio). Van Dijk 557 ('Feitelijk een clandestiene uitgave').

2

AD DEN BESTEN

(Lucebert e.a.) *Podium. Tweemaandelijks litterair tijdschrift.* Jaargang 7, aflevering 1, januari-februari 1951. Amsterdam: De Bezige Bij. 216 x 138 mm. Ingenaaid. 80 p. Rug verbruind. Iets scheefgelezen. € 25

¶ In de bijdrage van Lucebert, op pagina 1 tot en met 6, maakte Ad den Besten met potlood zeven kritische aantekeningen. In de kantlijn van het gedicht 'Huis en hof' schreef hij: '± Marsman'. Bij het bekende vers 'Lente suite voor Lilith' maakte hij opmerkingen als: 'opmerkelijk verschil in zinsbouw', 'oubol', 'nieuwe syntaxis biedt inderdaad nieuwe mogelijkheden', 'hoe draag je dat voor?'.

Ad den Besten (1923-2015) was de eerste uitgever die na de oorlog aan de nieuwe poëzie een podium bood. Zodoende was hij intensief betrokken bij de Beweging van Vijftig.

Met Simon Vinkenoog correspondeerde Ad den Besten al in 1950 over de gedichten van Lucebert. Aanvankelijk was Den Besten niet zo onder de indruk van Luceberts poëzie, maar na de verschijning van *Van de afgrond en de luchtmens* (1953) groeide de waardering: in de nieuwe druk van Den Bestens bloemlezing *Stroomgebied* (1954) is Lucebert dan ook met tien bladzijden vertegenwoordigd.

3

JAC. VAN DEN BOSCH

Israël Querido *Zegepraal.* Haarlem: Erven F. Bohn, 1904. 218 x 167 mm. Heellinnen. [Bandontwerp Willem Karel Rees.] (6), 480 p. Niet afgesneden. Portret van de auteur als frontispice. Eerste druk. Band vooral op de rug wat gesleten. Enkel roestvlekje. € 60

¶ Naam van Jac. van den Bosch in potlood op het schutblad: 'Jac. vdBosch | Dec. 1904'. Monogramstempel op Franse titel: 'vdB'. Ex libris Jac. van den Bosch op pagina (3): 'Ex-libris | № 35 Jac·van·den·Bosch' [cliché, ontwerp Jac van den Bosch, 1906].

Jac. van den Bosch (1868-1948) richtte in 1900 met H.P. Berlage en Willem Hoeker 't Binnenhuis op, een verkoopatelier voor meubels. Hij wordt gerekend tot de sleutelfiguren van de Nederlandse kunstnijverheid van het begin van de twintigste eeuw. Van den Bosch ontwierp meubels, tapijten, lampen en (later) boekbanden. Hij was bovendien een pleitbezorger van auteursrecht voor ontwerpers, in een tijd dat dit niet vanzelfsprekend was.

Op het ex libris beeldde Jac. van den Bosch het oude huis 'Sorgh-Vliet' in Bloemendaal af, waar hij met zijn gezin van 1903 tot 1925 woonde. Vanaf 1905 werd het huis naar ontwerp van Van den Bosch meermaals ingrijpend verbouwd.

Van den Bosch schonk dit boek in de Hongerwinter aan zijn oudste dochter Elsa, die in zwarte inkt op het schutblad schreef: 'Cadeau Van Vader | 12 January 1944 | E.vandenBosch'.

Braches, Nieuwe Kunst Documentatie 2524.

4

MENNO TER BRAAK

E.A. von Schmit *Philosofie der geschiedenis.* Amsterdam: Seyffardt's Boekhandel, 1912. 252 x 172 mm. Ingenaaid. VIII, 380 p. Niet afgesneden. Eerste druk. Omslag licht beschadigd. Rug incompleet. Garen deels geknapt. Roest. Matig exemplaar. € 120

¶ Naam van Menno ter Braak in zwarte inkt op de titelpagina: 'MterBraak | Febr. /24'. Ex libris Menno ter Braak op binnenzijde omslag: 'ex libris | M. ter Braak' [cliché, ontwerp J.W.G. ter Braak, ± 1920].

Menno ter Braak (1902-1940) studeerde Nederlands en geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. In februari 1924 trad hij toe tot de redactie van het studentenblad *Propria Cures*.

Het ex libris is gemaakt door J.W.G. (Wim) ter Braak (1903-1971), de jongere broer van Menno. Al in 1909 vervaardigden zij samen een boek, twee door Menno uitgeschreven sprookjes met tekeningen van Wim.

In dit intensief gebruikte exemplaar staan geen aantekeningen van de vorige eigenaar.

Het overgrote deel van de bibliotheek van Menno ter Braak bevindt zich in de Universiteitsbibliotheek Leiden.

5

HERMAN BROOD

Remco Campert *Nacht op de kale dwerg. Verhalen.* Amsterdam: De Bezige Bij, 1964. 179 x 107 mm. Gelijmd. 116 p. Eerste druk. Literaire Pocket 124. Omslag gesleten. Pagina (2) iets los. € 500

¶ Naam van Herman Brood in zwarte inkt op de titelpagina: 'hermanbrood.'

Op pagina (2), tegenover de titelpagina, maakte Herman Brood (1946-2001) met inkt en gele verf een schitterende tekening van twee figuren. De naakte vrouw en de dwerg lijken de titel van deze verhalenbundel te verbeelden.

Brood schonk deze pocket in 1964 aan zijn vriend Hugo Hol. Zij kenden elkaar van de kunstacademie in Arnhem, waar Brood de richting 'vrij schilderen' deed. Na een paar maanden stopte Brood met de opleiding om zich volledig op de muziek te storten. Hugo Hol werd beeldhouwer.

6

HUGO CLAUS

Jan Vlaming *69 + 1. James Klont*. Antwerpen: Celbeton, (1966). 199 x 125 mm. Paperback. [Omslagontwerp Patrick Conrad.] 160 p. Eerste druk. Omslag iets gesleten. Leesvouwen. € 140

¶ Opdracht van de auteur in zwarte inkt op de titelpagina: 'Aangedragen aan de heer Claus, | met grauwelijke bewonderieng, | fdevree'.

De auteur bracht een handgeschreven correctie aan op pagina 69.

Jan Vlaming was de schuilnaam van Freddy de Vree (1939-2004), de Vlaamse dichter, criticus en radioproducer. De Vree was zowel bevriend met Hugo Claus als met W.F. Hermans.

Deze expliciet-erotische persiflage op James Bond bevat tal van verwijzingen naar de culturele wereld. Er komt een 'lettristische dichter Karel Jong Keere' in voor en 'Ernest "Cassius" Claes'. Op de luchthaven van Zaventem drinkt James Klont cocktails 'naar een recept van Paul Schietekat en Mark van Male'.

'De seksuele revolutie en de "alles kan"-pose van de hippietijd leveren enkele staaltjes op van de meest verwaten, zelfridiculiserende non-thrillers van ons taalgebied: *James Klont* […]'. (Lukas De Vos, *Schrillers. De stille, de stoere en de schoft. Aanzet tot een beknopte geschiedenis van het Vlaamse misdaadverhaal (1898-2003)* (2003)

Zeldzaam. Eenmaal in WorldCat (Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience). Niet in de Nederlandse Centrale Catalogus.

7

GUST GILS

Kurt Köhler *Balthazar Krull's Hart Zingt Maneschyn.* (Antwerpen | Berlijn | Amsterdam: Avant-Garde Uitgeverij ANTI), [1933]. 164 x 126 mm. Ingenaaid met omslag. [Omslagontwerp van de auteur.] 112 p. Eerste druk. Omslag zeer licht gesleten. Mooi exemplaar. € 150

¶ Opdracht van Gust Gils in paarse viltstift op pagina (2): '1 ekspressionistiese antikwiteit | voor Yeti | Gust | 22 - 7 - 79'.

Yeti Nuytemans was de geliefde van de dichter Gust Gils (1924-2002).

Achter het pseudoniem Kurt Köhler hield de Antwerpenaar Stan Soetewey (1907-1945) zich schuil. Burssens en Van Ostaijen waren zijn voorbeelden. Uitgeverij ANTI was in feite een eenmansonderneming van Soetewey, die in 1934 zijn tweede roman *Vade mecum voor een jonge zelfmoordenaar* publiceerde. In de oorlog bekeerde Soetewey zich tot het nationaalsocialisme. Op 23 september 1945 stierf hij in gevangenschap, enkele weken na zijn veroordeling tot levenslange dwangarbeid.

In 1978 verscheen een facsimile-uitgave van *Balthazar Krull's Hart Zingt Maneschyn* en in 2011 werd de tekst opgenomen in een verzameld werk van Köhler.

Opmerkelijk goed exemplaar met roze buikband en los vel Verbeteringen.

Debuut. Zeldzaam.

8

NOL GREGOOR

H. Marsman *Verzameld werk. Proza.* Amsterdam | Bilthoven: Querido | De Gemeenschap, 1938. 164 x 126 mm. Heellinnen. 280 p. Eerste druk. Rug verschoten en gesleten. Naam voorlaatste eigenaar weggelakt op schutblad. € 60

¶ Naam in potlood op de binnenzijde van het voorplat: 'Nol Gregoor'.

In dit exemplaar van Deel II van het driedelige *Verzameld werk* maakte Gregoor met potlood enkele aantekeningen in de marge, zoals 'zie Trakl | v.w. III, pag. 42'. Op het laatste schutblad schreef hij een 'vers in klad van Marsman, achterop | een brief van Hendrik de Vries' over, met de beginregel 'Blind en verminkt'. Op een los notitieblaadje staan enkele potloodaantekeningen.

Bovendien plakte Gregoor op het voorste schutblad de achterzijde van een envelop, met hierop in het handschrift van Marsman het adres van de dichter anno 1939: 'Marsman | St. Romain | par Meursault | Cote d'Or | France'.

Nol Gregoor (1912-2000) was literair journalist. Hij is nog steeds bekend van zijn vele, op de band opgenomen gesprekken met S. Vestdijk. Van H. Marsman had Gregoor een belangrijke collectie foto's, die zich nu in de collectie van de Koninklijke Bibliotheek bevindt.

Op basis van Gregoors documentatie kon Niels Bokhove in 2015 Marsmans dichtbundel *Ruimteschemer* reconstrueren.

9

S.L. HARTZ

Dr. A. van der Boom *Acht Vlaamse en Nederlandse houtgraveurs.* Amsterdam | Antwerpen: Wereldbibliotheek, 1952. 244 x 162 mm. Heellinnen. 100 p. Rijk geïllustreerd. Eerste druk. Hoekje gebutst. € 25

¶ Etiket op Franse titel: ‘Afkomstig uit de bibliotheek van | S.L. Hartz | en opgenomen in catalogus 4 van | Antiquariaat van Otterloo’.

S.L. (Sem) Hartz (1912-1995) komt in deze uitgave als laatste houtgraveur aan bod. In de bijdrage over hemzelf zette hij op pagina 35, naast een opmerking over het portret van J. van Krimpen door Hartz, een accolade en schreef hij: ‘kul’.

Henk van Otterloo was notaris en margedrukker (Green Escape Press). Hij heeft ook enige tijd een antiquariaat gehad.

10

DICK HILLENIUS

F. ten Harmsen van der Beek *Geachte Muizenpoot en achttien andere gedichten.* Amsterdam: De Bezige Bij, 1965. 200 x 125 mm. Ingenaaid. Omslagontwerp van de auteur. 44 p. Eerste druk. Zeer goed exemplaar. € 30

¶ Aantekening van Dick Hillenius in blauwe inkt op de Franse titel: 'van Thérèse | 9 Oct 1965'.

Geschenk van vertaler Thérèse Cornips (1926-2016) aan schrijver-bioloog Dick Hillenius (1927-1987). Beiden waren meer dan eens te gast bij F. Harmsen van Beek op Jagtlust. Hillenius ondersteunde de dichteres ook financieel. Cornips en Harmsen van Beek bleven tot de dood van de laatste bevriend.

11

JAN JORDENS

Zo schrijven we dat. Richtsnoer voor de spelling in uitgaven van N.V. De Arbeiderspers. Samengesteld ten dienste van correctoren, correspondenten, redacteuren, stenotypisten, typografen en verslaggevers. Amsterdam: De Arbeiderspers, 1953. 153 x 100 mm. Ingenaaid. 76 p. Tweede druk. Rug gevlekt en verbruind. Aantekening in inkt op achterzijde omslag. € 30

¶ Handtekening van Jan Jordens in zwarte inkt op de voorzijde van het omslag: 'JOR | '53'.

Jan Gerrit Jordens (1883-1962) was een vernieuwend schilder, als zodanig lid van De Ploeg en De Onafhankelijken. Hij was ook tekenleraar op de HBS in Groningen. H.N. Werkman gaf drie bundels met linosneden van Jordens' leerlingen uit.

12

FERDINAND LANGEN

Ab Visser *Portretten in focus. Zonder retouche.* (Cagnes-sur-Mer: eigen beheer, 1951). 220 x 141 mm. Gelijmd in omslag met flappen, met titeletiket. (28) p. Getypt door de auteur op Amstel Bank G.H.B. in een zeer beperkte oplage. Eerste druk. Enkele scheurtjes aan de randen van het omslag. Binnenwerk los (lijm uitgewerkt). € 180

¶ Twaalf gedichten in een zelfgemaakt bundeltje, dat de auteur vanuit zijn Franse woonplaats aan vrienden en familieleden in Nederland stuurde. Dit exemplaar belandde in de brievenbus van Vissers boezemvriend Ferdinand Langen. Colofon: 'Deze cyclus werd geschreven in April van het jaar 1951, te Cagnes sur Mer en is slechts voor intimi getypt.'

Uit de vergelijking van twee exemplaren blijkt dat elk exemplaar opnieuw is uitgetypt. Het typoscript van het ene exemplaar verschilt van het andere: tikfouten variëren, de uitlijning op de pagina is anders, zelfs de getypte etiketjes op de voorzijde van het omslag zijn iets verschillend.

De zeldzaamste Visser. Michiel van Diggelen, biograaf van Ab Visser, heeft nooit een exemplaar in handen gehad. In de Nederlandse Centrale Catalogus is intussen één exemplaar te vinden: Universiteitsbibliotheek Groningen.

In april 1992 verzorgde De Uitvreter (Kees Thomassen) een bibliofiele herdruk voor de leden van de Ab Visser Sociëteit in een oplage van 130 exemplaren. In de herdruk zijn de gedichten anders geordend.

13

JOSEF MEIJSING & MAYA MEIJSING-SCHOUTEN

Norman Douglas *Terugblik. Een autobiografie in visitekaartjes. Vertaald en van een nawoord voorzien door Joyce & Co.* Amsterdam: De Arbeiderspers, (1984). 195 x 115 mm. Ingenaaid met flappen. 464 p. Geïllustreerd met zwart-witfoto's. Eerste druk. Privé-domein 102. Rug wat hol. Omslag licht gevlekt en verbruind. € 80

¶ Opdracht van een van de vertalers in bruine inkt op de Franse titel: '17 | VI | 84 | voor mijn ouders | Geerten Maria Meijsing | *'.

Josephus Nicolaas Meijsing (1929-2004) en Alida Elvira Johanna Schouten (1919-2010) waren de ouders van Geerten Jan Maria Meijsing. Het is helaas niet duidelijk of vader danwel moeder Meijsing verantwoordelijk is voor de leessporen op en in dit exemplaar.

Deze vertaling, door het schrijverscollectief Joyce & Co., is een van de laatste vertalingen die Geerten Meijsing en Kees Snel gezamenlijk hebben voltooid. Het nawoord is alleen ondertekend door Meijsing.

14

HANNY MICHAELIS

Hans Lodeizen *Het innerlijk behang en andere gedichten.* Amsterdam: G.A. van Oorschot, 1952. 203 x 124 mm. Heellinnen. Bandontwerp Helmut Salden. 196 p. Eerste druk. Rug iets hol. Eerste en laatste pagina's onderaan minimaal gevlekt. **€ 650**

¶ Opdracht van Gerard Reve in zwarte inkt op het schutblad: 'For little fur-Hanny | from Gerard | 5-12-1952'.

Sinterklaascadeau van Reve aan zijn echtgenote Hanny Michaelis met liefkozende inscriptie.

Met A.F. Lodeizen, de vader van de dichter, had Gerard Reve contact. Lodeizen regelde voor Reve in 1954 bijvoorbeeld een gratis eersteklas retour per boot van Hoek van Holland naar Harwich.

Dit exemplaar wordt bewaard in een door Binderij Phoenix op maat gemaakte overslagdoos van leverkleurig leder en zalmkleurig Japans papier.

15

MARTIN MONNICKENDAM

Albert Verwey *Aarde. Gedichten.* Amsterdam: Scheltema & Holkema's Boekhandel, 1896. 187 x 144 mm. Ingenaaid. Omslagontwerp L.W.R. Wenckebach. (8), 132 p. Niet afgesneden. Gedrukt op geschept papier van Van Gelder. Eerste druk. Rug beschadigd. Watervlekkig. € 25

¶ Naam van Martin Monnickendam in blauwe inkt op het schutblad: 'M. Monnickendam | Aug. 1925 A'dam'.

Martin Monnickendam (1874-1943) was een joodse schilder, als zodanig lid van de verenigingen Arti et Amicitiae en De Onafhankelijken. Hij had onder meer contact met Jan Veth en Willem Witsen, die beiden bevriend waren met Verwey.

Braches, Nieuwe Kunst Documentatie 2304.

16

SIMON VINKENOOG

Aragon *Le paysan de Paris.* [Parijs], Gallimard, (1948). 186 x 123 mm. Ingenaaid met omslag van kristalpapier. 256 p. Niet afgesneden. Achttiende druk. Omslag met enkele scheurtjes. **€ 45**

¶ Naam van Simon Vinkenoog in balpen op de Franse titel: 'Simon Vinkenoog | Paris, 4.IV.50'.

Dichter en UNESCO-medewerker Simon Vinkenoog (1928-2009) kocht dit Parijse boek in zijn woonplaats Parijs, toen hij druk bezig was met het gereedmaken van het eerste nummer van zijn eenmanstijdschrift *Blurb*, dat eind april 1950 zou verschijnen. In dat eerste nummer staat op pagina 3 een citaat van de surrealistische schrijver Louis Aragon.

17

ANTOON VLOEMANS

Plutarchus *Plutarchus' Leven van Philopoimen vertaald door Louise H. Benschop-Greve. (Ten geleide Mr. W.J.M. Benschop).* Den Haag: [eigen beheer], 1918. 194 x 131 mm. Ingenaaid. [Typografie J.F. van Royen.] 64 p. Niet afgesneden. Gedrukt in rood en zwart op geschept papier [in een oplage van 50 exemplaren]. Eerste druk. Omslag verbruind. Enkele vlekjes. VERKOCHT

¶ Ex libris van [Antoon?] Vloemans op binnenzijde omslag: '1925 | Ex Libris | Vloemans'.

De uitgave van deze vertaling is, aldus Mr. W.J.M. Benschop, 'een daad van piëteit tegenover Haar, die de beschermengel van mijn leven was'. Louise Henriette Benschop-Greve was in 1916 op 39-jarige leeftijd overleden, zonder de Plutarchus-vertaling te kunnen voltooien. Haar echtgenoot maakte deze af en besloot tot deze privéuitgave.

Dit exemplaar is mogelijk afkomstig uit de bibliotheek van schrijver, filosoof en spinozist Antoon Vloemans (1898-1982). Blijkens een inliggende brief van de uitgever kreeg Vloemans het boekje cadeau. Deze handgeschreven brief van 38 regels, gedateerd 'Den Haag 22-VI-18' en gesigneerd 'W.J.M.Benschop', is in meerdere opzichten belangwekkend.

Benschop schrijft te hopen dat Vloemans het boekje wil aanvaarden, 'als een hernieuwd bewijs van erkentelijkheid voor de uwerzijds genoten vriendelijke bejegening, zoowel wat mijn overleden vrouw betreft, als mij persoonlijk'. Hij zou graag van Vloemans horen of 'deze vertaling een ruimer verbreiding zou verdienen'. (De vertaling is nooit herdrukt.)

De tweede alinea van de brief is onthullend. 'Thans zijn slechts een 50 tal exemplaren gedrukt, welke ik aan familie en kennissen ten geschenke geef. De uitvoering (verzorging) van het boekje heb ik speciaal te danken aan mijn tegenwoordigen chef, Mr. v. Royen.'

Wilm Johan Marius Benschop (1873-1963) was hoofdcommies bij het hoofdbestuur van de P.T.T. Zijn leidinggevende was J.F. van Royen, die als algemeen secretaris van het hoofdbestuur 'aan mijn werkzaamheden een groote verandering gegeven [had]', aldus Benschop in de brief.

Tot dusver was niet bekend dat meesterdrukker J.F. van Royen, betrokken bij de eerste Nederlandse *private press* De Zilverdistel en de oprichter van de Kunera Pers, zich met de typografische verzorging van deze privéuitgave had beziggehouden. In bijvoorbeeld het overzicht van 'Boeken, voor welke J.F. van Royen typografische adviezen gaf' in *Jean François van Royen* (…) (1964) komt *Plutarchus' Leven van Philopoimen* niet voor.

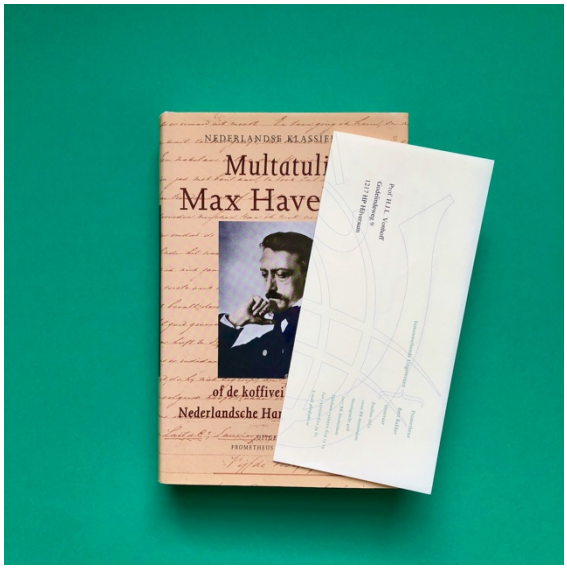

18

HENK VONHOFF

Multatuli *Max Havelaar of de koffiveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappy. Uitgegeven en toegelicht door Annemarie Kets-Vree.* Amsterdam: Prometheus | Bert Bakker, 1998. 236 x 156 mm. Karton met stofomslag. 424 p. Eerste druk van de 'volkseditie', gebaseerd op de wetenschappelijke uitgave uit 1992, uitgebreid met commentaar. Nederlandse Klassieken 15. Band en omslag deels verschoten. € 70

¶ Opdracht van de toelichter in balpen op het schutblad: '24.X.1998 | Eerste exemplaar, met veel | genoegen aangeboden aan | de heer Vonhoff. | Annemarie Kets'.

Deze editie werd gepresenteerd op de najaarsbijeenkomst van *Over Multatuli*. Na zijn lezing ontving Henk Vonhoff (1931-2010), historicus en politicus, het eerste exemplaar uit handen van Annemarie Kets-Vree.

Bijgevoegd is een tweede exemplaar van dezelfde uitgave, voorzien van een aan 'Prof. H.J.L. Vonhoff' gerichte brief van uitgeverij Prometheus | Bert Bakker, gedateerd 'Amsterdam, 6 oktober 1998': 'Hierbijgaand stuur ik u *Max Havelaar* van Multatuli, waarvan u op zaterdag 24 oktober 1998 het "eerste exemplaar" ontvangt. Binnenkort ontvangt u hiervoor natuurlijk ook een uitnodiging.'

Hier worden dus twee 'eerste' exemplaren aangeboden: het eerste 'eerste' exemplaar en het tweede 'eerste' exemplaar.

Max Havelaar was het lievelingsboek van Henk Vonhoff. Bij de opening van de nieuwe huisvesting van de Openbare Bibliotheek Groningen in 1992 koos toenmalig Commissaris van de Koningin Vonhoff de *Max Havelaar* om in de 'Boekenkast van Groningen' te zetten.

19

MENNO WIGMAN

Leopold Andrian *Der Garten der Erkenntnis. Mit einem Nachwort von Iris Paetzke.* Zürich: Manesse, (1990). 173 x 107 mm. Karton met stofomslag. 72 p. Eerste druk. Omslag wat gevlekt. Nicotinegeur. € 80

¶ Naam van Menno Wigman in potlood op het schutblad: 'Menno Wigman | 2/V/1997 | Amsterdam'.

In het jaar van zijn officiële debuut kocht Menno Wigman (1966-2018) dit boek in Amsterdam. Hij gebruikte het exemplaar in de voorbereiding van zijn vertaling van *Der Garten der Erkenntnis*, die twee jaar later onder de titel *De tuin van inzicht* (1999) zou verschijnen, voorzien van een nawoord van Gerrit Komrij.

Vijfmaal maakte Wigman met potlood of balpen een correctie of een opmerking in de marge. Zo bracht hij de juiste accenten aan in het citaat van Dante op pagina (5) en schreef hij naast het woord 'Laterne' op pagina 43: 'geen | straat | lanta- | ren'. Voorts voorzag hij het nawoord van Iris Paetzke van enkele aan- en onderstrepingen.

COLOFON

Catalogus 11 *14 februari 2020*
Tekst en beeld *Nick ter Wal*
Vignet *Olivia Ettema*
Lettertype *Avenir*

Adres *Hereweg 134, 9722 AA, Groningen*
Telefoon *06-41909324*
IBAN *NL08TRIO0379619288*
KVK *73792640*
BTW *NL002164220B81*
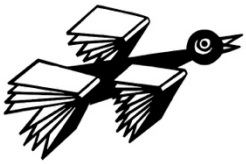
Web *www.artistiekbureau.com*
Mail *info@artistiekbureau.com*